

EL CRÈDIT LOCAL EN L'ARRENCADA DE LA INDUSTRIALITZACIÓ TÈXTIL LLANERA AL VALLÈS, 1820-1836*

JOSEP M. BENAUL I BERENGUER

En una fase d'arrencada industrial sembla que el recurs al crèdit, sobretot per part d'aquells que parteixen d'una posició modesta, esdevé un recurs inevitable i, per tant, més generalitzat. Tanmateix, també hi ha factors que operen a favor de l'autofinançament. En relació a alguns components del capital fix, la disseminació dels costos que les principals inversions –sobretot dels components més bàsics de la infraestructura industrial– es traduí en l'ampliació de les possibilitats d'arrendament (d'instal·lacions, de força motriu, de maquinària, fins i tot per parts...) i molts fabricants evitaren així la realització d'importants desemborsaments inicials.¹ D'altra banda, hom podia també comprar la maquinària de segona mà,

fins i tot adquirir-la a parts, o bé pagar-la a terminis...² Pel que fa al capital variable, que tenia un pes determinant en la composició del capital, es troben –si hom exceptua el pagament de la força de treball– exemples de crèdit indirecte, és a dir, d'ajornament del pagament de les primeres matèries o dels serveis a un curt termini. En aquest sentit, el cycle comercial dels proveïdors no podia diferir substancialment del propi cycle comercial dels fabricants.³

Hom pot presumir, doncs, un marge considerable per a l'autofinançament, però òbviament hi havia una gran diversitat de posicions. Naturalment, el recurs al crèdit era més sovintejat i més

* Aquest text correspon substancialment al capítol dinovè de la meua tesi de doctorat. He d'agrair a Ramon Ramoneda i Viver, llavors notari en actiu, l'atenció amb què llegí aquest capítol i els comentaris que em féu. Ara, haig de donar les gràcies a Miquel Forrellad i Solà per la meticulositat d'una segona lectura i per ajudar-me amb els seus coneixements a guanyar precisió en l'ús del llenguatge jurídic.

¹ BENAUL (1991), apartat 16.2.2.

² Per arrendaments i compra d'assortiments, vegeu BENAUL (1991), apartat 17.3. i les notes 22, 23 i 24 del capítol 17. Una venda en cinc terminis anuals de la meitat d'un assortiment fou efectuada pel fabricant terrassenc Josep Oller a Ramon Prat; Arxiu Històric de Terrassa (AHT), Francesc Xavier Hugué, *Manual 1831*, f. 215-216.

³ Els pagaments de les compres de primeres matèries solien efectuar-se a tres mesos, tal com es pot veure en la

reclamació d'Antoni Saforcada i companyia de Barcelona contra el fabricant terrassenc Josep Armengol per impagament de llanes; AHT, Francesc Soler i Ler, *Vigessimum quintum manuale*, f. 164. També en una venda de brasil efectuada per Pau Turull i fill a Jaume Puigoriol el 1823, per 456 duros i 6 rals; Arxiu Històric de Sabadell (AHS), Arxiu Turull (AT), *Llibre de comptes...* Tanmateix, la darrera font palesa que hi havia un marge de tolerància en el retardament dels pagaments. Així, al començament de 1819, Pau Turull vengué llanes de Lima per 1.770 duros a Josep Sardà i per 1.180 duros a J. Pasqual d'Olesa, que no liquidaren respectivament fins el 1820 i el 1821. Els pagaments de les vendes de teixits de Turull eren a sis i nou mesos, però també trobem casos en què s'escolà un any fins que no es completà tot el pagament.

intens en els rengles dels petits fabricants. En alguns casos, aquest recurs es produïa des del mateix inici de l'activitat industrial o des de la primera inversió industrialitzadora.⁴ Per altra banda, els petits fabricants no podien accedir al proveïment de llanes en les mateixes condicions que els fabricants més importants. Aquests en compraven grans quantitats i accedien més directament als mercats de llanes, mentre que els primers havien de limitar-se a comprar les llanes a la pròpia vila industrial o, a tot estirar, als comerciants barcelonins.⁵ Finalment, els efectes més perniciosos de la volatilitat del cicle comercial perjudicaven molt més els petits fabricants, ja que la seva capacitat per afrontar l'acumulació d'estocs i/o d'impagats era més reduïda.⁶

Una vegada esbossat aquest panorama, fàcilment previsible, es planteja una segona qüestió: quin era el pes del crèdit documentat notarialment en el volum total del crèdit? Pel que fa al crèdit indirecte, els pagaments posposats només es convertien en deutoris⁷ quan el pagament es diferia excessivament i hi havia dubtes immediats sobre la seva realització. Llavors, es fixava el termini de retorn i el tipus d'interès si s'esqueia, s'establí la garantia hipotecària i, per tant, el reconeixement del deute era elevat a escriptura pública. L'atorgador del deutor era, doncs, el deutor. I si les dificultats per afrontar-ne el pagament o per obtenir més crèdits d'aquesta forma es preveïen insuperables,

llavors hom recorria a les formes tradicionals i més gravoses: la venda a carta de gràcia i la venda *tout court*. Però, fins i tot en aquests casos, no convé oblidar que en aquestes viles, les relacions industrials s'inserien en un marc comunitari més ampli, encara molt poc estudiat. És a dir, que hi havia recursos per no registrar notarialment el crèdit: les relacions de parentiu o els vincles més o menys conjunturals de dependència econòmica podien oferir altres possibilitats. El petit fabricant que rebia llana o serveis d'un altre fabricant podia, sense que això s'estipulés inicialment, vendre-li el producte final, de manera que aquest es rescabalaria així del préstec. Naturalment, la manca de documentació empresarial dificulta l'estudi del crèdit no documentat notarialment.⁸

Estudiar la «trama del crèdit» en l'arrencada industrial, tal com magistralment ho ha fet Pat Hudson en el Yorkshire, és lluny de l'abast del nostre estudi.⁹ Assajarem tan sols una aproximació amb el doble objectiu de suggerir futurs itineraris a la recerca i d'analitzar el desenvolupament de noves formes de crèdit en relació a les existents abans de la industrialització.

RELLEVÀNCIA INDUSTRIAL I RECURS AL CRÈDIT DIRECTE

Els onze inventaris de fabricants terrassencs i sabadellencs, localitzats en el decenni 1824-1835, ens ofereixen només una visió molt limitada, atès

⁴ Aquest seria el cas de Miquel Vilà i els seus socis, que hagueren de recórrer al crèdit per comprar la maquinària. AHS, Francesc Viladot, *Manual 1834*, V, f. 9; *Manual 1835*, V, f. 30 i *Manual 1836*, F, f. 58.

⁵ Vegeu el paper dels fabricants en l'articulació del mercat de llanes a BENAUL (1991), apartat 10.2. Hi ha exemples de petits fabricants que compraven llana a comerciants barcelonins: deutor de Sever Juncà a Ambrosi Saforcada (AHS, Ramon Mimó, *Manual 1830*, V, f. 20), deutor de Josep Armengol citat a la nota 3. Altres compraven a fabricants: Victor Rius i Joan Salt (AHS, F. Viladot, *Manual 1831*, f. 59), Josep Cirera a Pau Turull (AHS, AT, *Llibre de comptes...*, f. 32, 1822)... El mateix fenomen al Yorkshire és assenyalat per HUDSON (1986) p. 112.

⁶ Fabricants que a vegades es veïen obligats a malvendre els draps tal com assenyala Turull: «*Es muy extraño que haya fabricantes tan bestias de llegar a vender los paños 4 o seis pesetas menos por cana de lo que los cuestan...*»; AHS, AT, *Copiador...*, 23-XI-1826.

⁷ En sentit estricte, el deutor és el document on es reconeix un deute i com a tal només està signat per l'atorgant, és a dir, el deutor. Tot i que formalment no és un contracte de préstec, el deutor suposa aquest contracte. En el reconeixement del deute hi constava el capital del deute, el termini de retorn, generalment el tipus d'interès, i la garantia hipotecària del deutor. Encara que la causa del deutor no fos sempre un préstec directe en diners, sinó també l'impagament de deutes anteriors, escripturats o no, tots els casos es poden incloure en un estudi del crèdit. El fet que limitem la nostra anàlisi a un grup molt definit de deutors ajuda a aclarir-ho.

⁸ Una venda a carta de gràcia ens dona notícia d'un petit préstec no escripturat, 69 lliures, a un fabricant sabadellenc (AHS, F. Viladot, *Manual 1829*, f. 146-148). Tot i que no podem constatar relacions d'endeutament, Pau Turull i fill vengué ocasionalment, el 1825 i el 1826, peces d'altres fabricants, sobretot de Pau Roca (AHS, AT, *Llibre de comptes... i Copiador...*, carta a Corts de Lleida, 16-XI-1826).

⁹ HUDSON (1986), p. 105-207.

TAULA 1. *Propietat industrial, crèdit i propietat immoble d'onze fabricants vallesans, 1825-1834.*

	Fabricants										
	<i>Sagrera, 1825</i>	<i>Oliart, 1827</i>	<i>Borrell, 1828</i>	<i>Cañómeras, 1829</i>	<i>Turull, 1829</i>	<i>Casalt, 1831</i>	<i>Mimó, 1831</i>	<i>Rius, 1832</i>	<i>Capdevila, 1832</i>	<i>Guardiola, 1834</i>	<i>Vallbonrat, 1834</i>
Principal utillatge tèxtil											
Batuar										1	
Torn de vergassejar	1		1	1			1	1			
Sortejador	1	2					1			1	
Diable	2		1					1		1	
Màquina d'emborrar	2		1					1			
Màquina de cardar	2		1					1		5	
Màquina metxera	2		1					1		1	
Màquina de filar	12		6					10		7	
Torn de retòrcer			1					1			
Teler										8	
Màquina de perxar										8	
Màquina d'abaixar	3									4	1
Tondosa										3	1
Màquina de raspalls			1							1	1
Premsa	2		1							1	1
Perols	3		2	2				1			1
Estricadors	2	1						1		1	
Vogi (motor)	2		1							1	1
Crèdits i deutes (en lliures)											
Crèdits	26.408	372	546	915			3	6	10	1.371	
Deutes	22.579									4.289	
Propietat immoble											
Cases	5	1	12	1	1		1	1	2 ⁴		2
Masos	2										
Terra (quarteres)	599 ⁵	10,3	11	3		23,5	3,5	3	6,6		3,5

Notes

- ¹ Només era propietari d'una part de l'assortiment.
- ² En tractar-se d'una empresa de capital barceloní només hi consten, en l'inventari de Terrassa, les existències de la fàbrica.
- ³ Té quatre peces de drap «mescla» a la casa de Miarons i Dòria de Barcelona.
- ⁴ També el dret de reivindicar de Josep Galí, canonge de catedral de Barcelona, un edifici dividit en cinc casals al carrer del Carme de Sabadell.
- ⁵ No consta la superfície de les terres del mas Galí.

Fonts:

- AHT, Francesc Soler i Ler, *Vigessimum quartum manuale*, f. 229-250. *Vigessimum sextum manuale*, f. 57-61. Francesc Xavier Huguet, *Manual 1834*, f. 103-112 i 257-287.
- AHS, Ramón Mimó. *Manual 1828*, V, f. 147-152. *Manual 1829*, V, f. 87-89. Francesc Viladot, *Manual 1829*, f. 415-417. *Manual 1831*, f. 135-138 i 251-252. *Manual 1832*, f. 87-90 i 189-190.

el percentatge de crèdits i deutes expressats. Pel que fa a la importància industrial, a la taula 1 trobem dos fabricants grans, dos de mitjans, cinc de petits i dos d'impossible qualificació. Un d'aquests dos, Josep Casalí, tenia els béns embargats pel Tribunal del Reial Consulat de Comerç de Barcelona, i resulta òbvia l'espectacular davallada d'aquesta família des de les primeres posicions assolides en el set-cents. Tot sembla indicar que l'altre, Josep Turull i Casalí, morí quan ja havia abandonat la fabricació i sense descendència.

Les xifres del balanç de 1829, ja que a l'inventari de 1826 només hi consten els crèdits, palesen que el fabricant terrassenc Joaquim Sagrera tenia un cert equilibri entre crèdits i deutes, inclinat però favorablement vers els primers. Lògicament, en uns i altres, el crèdit directe i l'indirecte es troben barrejats. El cas de Guardiola, Santaló i companyia ofereix, en canvi, un clar desequilibri a favor dels deutes, però tant deutes com crèdits són indirectes, és a dir, pagaments i cobraments posposats. En la resta d'inventaris, o bé no hi ha deutes o només hi ha crèdits, fonamentalment indirectes, de poca volada. És obvi que cal relativitzar aquestes dades, no solament pel nombre reduït de casos exposats, sinó també perquè a l'hora de redactar l'inventari no sempre es disposava de tota la informació.

Si de la taula es pot desprendre que la norma era l'autofinançament, les dades espigolades dels protocols notariais terrassencs de la meitat de la dècada de 1820 palesen que el recurs al crèdit, i només ens referim als reconeguts en els deutoris, era més generalitzat. Josep Armengol, àlies l'Esmolet, un paraire terrassenc passat a fabricant, recorria de manera constant al crèdit directe: el 1825, devia 620 lliures a Joaquim Sagrera; el 1826, atorgava deutor de 903 lliures –per incompliment del pagament de llanes– a Antoni Saforcada i companyia de Barcelona; el 1832, atorgava sengles debi-

toris de 300 duros –per incompliment de pagament d'una lletra– al sastre barceloní Jaume Gelada i de 200 lliures al fabricant terrassenc Miquel Vinyals «*per atendre las urgèncias de la sua casa fabrica*».¹⁰

El 1825, Anton Rodó, un altre petit fabricant, signà un deutor de 300 lliures al fabricant Miquel Vinyals «*que li serviren per a donar curs a son comers y negoci*».¹¹ El mateix any, a l'inventari de Joaquim Sagrera, també hi constava que Francesc Martí, també un petit fabricant, li devia 2.144 lliures, 17 sous i 11 diners «*de diner efectiu y llanas*» prestats.¹² Dins dels mateixos rengles d'importància fabril, el 1825, Josep Puigmartí i Salas signà deutor al cirurgià Miquel Rosés que li «*serveixen per a fer còrrer la fabrica y demés a ella anexas...*».¹³ Altres podien obtenir el crèdit del soci comanditari de l'empresa, com ho palesa el préstec de 3.000 lliures del notari Francesc Xavier Huguet al fabricant Josep Marinello, el 1828.¹⁴

Alguns fabricants més rellevants també recorrien al crèdit.

Ignasi Maurí atorgà, el 1823, un deutor de 1.306 lliures al fabricant Salvador Vinyals i, el 1825, consta que també devia 600 lliures a Joaquim Sagrera «*per diners prestats y altres efectes*».¹⁵ La diferència era, però, que aquests fabricants podien ésser alhora deutors i creditors. El 1824, els germans Josep i Jaume Oller atorgaren dos deutoris per un total de 2.700 lliures a Ignasi Maurí per finançar la compra de les plomes d'aigua que els havia venut.¹⁶

Joaquim Sagrera, un gran fabricant en davallada, també era, com ho palesen les dades de la taula 2, alhora un deutor i un creditor. L'estructura dels crèdits palesa que la major part de les seves dificultats provenien dels cobraments endarrerits i particularment de les fallides de clients (els crèdits inco-brables), si bé els préstecs ocupen el segon lloc. De

¹⁰ Vegeu l'inventari de Sagrera a la taula 1. AHT, Francesc Soler i Ler, *Vigessimum quintum manuale*, f. 164 i *Trigessimum secundum manuale*, f. 276-277.

¹¹ AHT, Francesc Xavier Huguet, *Manual 1825*, f. 356-357.

¹² Fonts de la taula 1.

¹³ AHT, Francesc X. Huguet, *Manual 1825*, f. 348-

349.

¹⁴ Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Baudili Xammar, *Rubrica anni 1828*, f. 37-38.

¹⁵ AHT, Francesc Soler i Ler, *Vigessimum secundum manuale*, f. 189. Vegeu les fonts de la taula 1.

¹⁶ AHT, Francesc X. Huguet, *Manual 1824*, f. 99-101.

TAULA 2. Estructura dels crèdits i dels deutes de Joaquim Sagrera, 1825-1829.

Objecte	Crèdits, 1825	%	Objecte	Deutes, 1829	%
	Capitals			Capitals	
Préstecs	C: 10.130 ll. 5 s. 11 d.	31.0	Préstecs: (vals i deutoris)	9.011 ll. 4 s. 4 d.	39.9
	I: 600 ll.				
Inversions	C: 2.954 ll.	14.3	Pensions de censals:	640 ll. 1 s. 6 d.	2.8
	I: 2.000 ll.		Compra de llanes:	4.244 ll. 1 s. 5 d.	18.7
Venda de draps	C: 3.946 ll. 13 s. 7 d.	50.4	Personal de la casa:	577 ll. 5 s.	2.5
	I: 13.482 ll. 2 s.		Despeses pel títol de noblesa:	393 ll. 15 s.	1.7
No consta	C: 1.091 ll. 15 s.	4.1	Llegats de testaments i dols:	2.500 ll.	11.0
	I: 333 ll.		Altres (serveis i subministraments):	5.232 ll. 16 s.	23.1
Totals	34.538 ll. 6 s. 6 d.	100		22.579 ll. 3 s. 3 d.	100

* Lliures, sous i diners; C= cobrables; I= Incobrables.

Nota: a l'inventari de 1825 no consten els deutes. En canvi, al balanç de 1829 no s'especifiquen els motius dels crèdits.

Fonts: taula 1 i nota 17.

fet, un any abans que es morís, Sagrera va haver d'atorgar un deutor de 5.000 lliures «*per expedició de sos negocis*» al metge de Molins de Rei Damià Gorina i un altre de 2.353 lliures 6 sous i 1 diner al fabricant terrassenc Francesc Galí.¹⁷ L'estructura dels deutes palesa la importància del crèdit directe efectuat per Sagrera.

D'altres empreses importants recorregueren també al crèdit en moments d'extremes dificultats. Durant la dècada de 1820 els germans Oller atorgaren, segons les fonts notariales terrassenques, només un parell de deutoris d'escàs capital, si hom té en compte el volum d'inversions que efec-

tuàren i l'expansió espectacular dels seus negocis.¹⁸ En canvi, en l'etapa final de la seva empresa, en els primers anys de la dècada de 1830, contragueren crèdits espectaculars: convenis i deutoris per adquirir la part de 47.703 lliures dels hereus de Climent Jordà en la companyia; deutoris de 6.093 lliures atorgats a la vídua de Manuel de Llano Chavarri –un dels socis de l'empresa– i de 26.250 lliures al comerciant barceloní Francesc Puigmartí.¹⁹

Fora d'aquests casos, els fabricants més importants de Terrassa havien acumulat recursos suficients per a jugar un paper actiu en el mercat de

¹⁷ Arxiu Alegre de Sagrera (AAS), *Valoració dels Béns de la Casa Sagrera de Tarrasa*, 10-XI-1829. El 1838, els hereus de Damià Gorina encara no havien cobrat aquest deutor; AHT, Francesc X. Huguet, *Manual 1838*, f. 209-216. Reconeixement del deutor a Francesc Galí pels curadors de l'herència, AHT, Francesc Soler, *Vigessimum sextum manuale*, f. 48-49.

¹⁸ Entre 1818 i 1834 només atorgaren, segons les fonts notariales, els deutoris esmentats a Ignasi Maurí. Exemples

de les seves inversions són les 8.000 lliures que pagaren com a entrada de l'establiment de l'heretat de Bastida de Sant Cugat del Vallès, el 1826, i les 23.350 lliures que pagaren per les obres de la fàbrica-molí de Rubí, el 1830 (AHT, Francesc X. Huguet, *Manual 1826*, f. 213; Francesc Soler i Ler, *Vigessimum nomum Manuale*, f. 463-464).

¹⁹ AHPB, Josep Manuel Plana, *Manual 1835*, f. 10-11 i *Manual 1836*, f. 102-104. SOLÀ (1991), p. 56.

capitals. En una època de grans inversions en la pròpia empresa, els socis de la Galí i Vinyals no apareixen mai com a deutors i sí, en cavi, com a actius prestadors. El buidatge exhaustiu de les fonts notariales terrassenques ens ha permès comprovar que Joaquim Galí prestà 14.580 lliures entre 1819 i 1825, Francesc Galí 16.703 entre 1821 i 1824, Salvador Vinyals 7.848 entre 1823 i 1832...²⁰ Tanmateix, en aquests casos, la major part dels crèdits no es destinà a inversions industrials, sinó que el crèdit fou en aquest cas l'instrument d'una burgesia forta que aspirava a consolidar-se plenament com a classe propietària. En uns casos els préstecs foren concedits a pagesos amb dificultats en llocs on aquests fabricants ja tenien propietats;²¹ en altres casos els crèdits serviren per a revaloritzar el patrimoni urbà, com ho palesen els préstecs efectuats per Salvador Vinyals als emfiteutes dels seus casals.

TAULA 3. *Debitoris atorgats a Salvador Vinyals, 1823-1832.*

Objecte	Tipus d'interès						Total	
	No consta	Graciosament sense interès	3	4	5	6		Un altre
Expedició de negocis		2					1	3
Per pagar deutes	3	1					1	5
Per edificar casa		3*	1	1	3			8
No consta		1	4					5
Totals	3	7	5	1	3	1	1	21

*En dos d'aquests crèdits, quatre cinques parts són prestades graciosament, mentre que la cinquena ho és al 5 per cent.

Fonts: AHT, Francesc Soler i Ler, *Vigessimum secundum manuale*, f. 189; *Vigessimum tertium...*, f. 140-141; *Vigessimum quintum...*, f. 275-276; *Vigessimum septimum...*, f. 205-206; *Trigessimum manuale*, f. 33. *Trigessimum primum...*, f. 376-377. Francesc Xavier Huguet, *Manual 1825*, f. 89-90, 179-180 i 346-348; *Manuale 1826*, f. 100-102 i 122-123; *Manual 1827*, f. 50-51; *Manual 1829*, f. 100-101 i 403; *Manual 1830*, f. 20; *Manual 1831*, f. 70-71 i 98-99; *Manual 1832*, f. 100 i 281-282.

²⁰ AHT, buidatge dels protocols notariales de Francesc Soler i Ler i de Francesc Xavier Huguet.

²¹ Per exemple, els deutoris d'Agnès Carrera, vídua d'un pagès d'Olesa, de Jaume Carrancà, pagès de Montmeló, de Pau i Marià Casas advocats d'Olesa, a Joaquim Galí; els de Jacint Bru de Sala, noble de Vic, de Pere Folguera, pagès de Santa Perpètua de Mogoda, a Francesc Galí; els de page-

Joaquim Sagrera també seguia aquesta norma: prestà el 68,6 per cent dels capitals a pagesos i propietaris rurals i el 31,3 per cent a altres fabricants.

Els deutors de Salvador Vinyals es distribuïen així: 5 hisendats i pagesos, 4 menestrals no tèxtils, 3 traginers, 5 d'oficis de la indústria drapera, 3 fabricants de drap i 1 que no consta, però que era probablement un industrial o un comerciant, ja que el préstec fou per «donar curs a son comerç».²² La diversitat dels tipus d'interès dels deutoris de Salvador Vinyals sembla suggerir, ja que no és possible establir-hi cap relació de congruència amb l'objecte del deute, ni amb la conjuntura ni amb el tipus de garantia hipotecària, el pes que les relacions comunitàries, i més específicament les establertes entre els deutors i Vinyals, tenien en l'accés al crèdit i en les formes que aquest revestia.

NOVES I VELLES FORMES DE CRÈDIT EN L'ARRENCADA INDUSTRIAL A SABADELL, 1822-1836

EL DESENVOLUPAMENT DELS DEBITORIS

L'expansió industrial dels nuclis drapers, l'impuls demogràfic substancial d'aquests anys i la multiplicació subsegüent de les operacions econòmiques sostingueren, sens dubte, el desenvolupament de noves formes de crèdit a curt i mitjà termini, més àgils i més segures. Aquest és el cas del crèdit reconegut mitjançant l'atorgament de deutoris. Aquesta fórmula, escassament utilitzada en el set-cents, assolí una clara expansió a partir de l'inici del segon quart del vuit-cents, tal com ho confirmen les fonts notariales de Sabadell. De fet, els censals foren pràcticament abandonats i les vendes a carta de gràcia experimentaren una davallada apreciable,²³ més accentuada encara si considerem que els fabricants reduïren substancialment el recurs a aquesta forma de crèdit. D'altra banda, hom recorria a aquesta forma, i més especialment

de Palausolitar i de la Garriga a Joan B. Galí.

²² Era Josep Ursul i Anton de Monistrol de Montserrat; AHT, Francesc X. Huguet, *Manual 1826*, f. 100-102.

²³ En els vuit anys de 1769-1776, els paraires sabadellencs efectuaren 12 vendes a carta de gràcia contra les 5 efectuades en el quinquenni 1828-1832 pels fabricants.

IL·LUSTRACIÓ 1. *Joaquim Sagrera i Domènech* (Terrassa, 1777-1827), *fabricant de drap*. (Retrat publicat a S. CARDÚS. *Historial de la guerra napoleònica a Terrassa*. Terrassa, 1962).

encara a la compra-venda, sobretot quan ja no era possible l'atorgament de nous deutoris o quan es considerava impossible el retorn del crèdit segons els termes recorreguts en els deutoris. Tal com es pot veure a la taula 4, en el quinquenni 1828-1832, no es pot posar en dubte la preferència dels fabricants drapers pels deutoris.

TAULA 4. *Formes de crèdit escripturades a Sabadell, 1828-1832.*

	Total	Fabricants drapers atorgadors	Percentatge dels fabricants sobre el total
Vendes a c. de gràcia	54	5	7,4
Vendes	190	17	8,9
Deutoris	106	23	21,6

Nota: en el total es consideren totes les escriptures dels notaris de Sabadell, siguin o no sabadellencs els atorgants. En canvi, els fabricants considerats són només els sabadellencs. En els deutoris hem considerat fabricants aquells paraires que eren de fet industrials més que operaris.

Fonts: AHS, buidatge dels protocols (forans i de la vila) de Ramon Mimó i de Francesc Viladot.

Per poder arribar a algunes conclusions sobre el paper d'aquesta forma de crèdit en l'expansió industrial, centrarem la nostra anàlisi en els 54 deutoris atorgats pels fabricants drapers (fabricants i paraires amb activitat industrial) i per altres industrials (fabricants de paper, d'indianes i moliners propietaris), de 1822 a 1836.

TAULA 5. *Evolució dels deutoris escripturats a les notaries sabadellenques, 1822-1836.*

	Atorgats per fabricants drapers	Atorgats per altres industrials*	Total de deutoris atorgats
1822			3
1823			4
1824	2	2	5
1825			10
1826		1	2
1827	1	1	6
1828	4		12
1829	5		22
1830	2	1	16
1831	7		29
1832	5	5	27
1833		1	12
1834	4	2	17
1835	6	1	22
1836	4		12
	40	14	196

* Fabricants d'indianes, de paper i moliners propietaris.

Fonts: AHS, buidatge dels protocols notariais (forans i de la vila) de Joan Mimó i Turull, Ramon Mimó i Francesc Viladot.

Aquests 54 deutoris signifiquen el 27,5 dels 196 atorgats. En canvi, els deutors en què aquests mateixos grups socials actuen com a prestadors són només 30, és a dir, el 15,3 per cent del total. Globalment considerats, els industrials de Sabadell eren preferentment deutors. Si ens centrem en els fabricants de drap, les diferències són encara més ostensibles: en el 18,8 per cent dels deutoris són deutors i només en el 6,6 per cent són prestadors.

A Sabadell els fabricants drapers –inclosos els paraires– agrupaven el 74 per cent de tots els deutoris atorgats per industrials. De fet, el pes de la indústria drapera en aquesta forma de crèdit era encara més gran si tenim en compte que tres dels crèdits contrets pels moliners Aymerich ho foren

TAULA 6. *Debitoris atorgats per industrials a Sabadell, 1822-1836.**

Professió	Deutors						Prestadors					
	1 Debitoris	2 %	3 Deutors	4 Capital	5 %	6 4/1	7 Debitoris	8 %	9 Prestadors	10 Capital	11 %	12 10/7
Fabricants	37		21	25.649		693	13		5	9.556		735
Paraires	3		3	952		317	4		4	1.357		339
Bataners							3		2	1.957		652
Ind. llanera	40	74,0	24	26.601	73,0	665	20	37,0	11	12.870	35,3	643
Moliner	6	11.1	1	6.332	17,3	1.053						
Fabric. cotó	6		4	2.270		378	1		1	118		118
Fabric. paper	2		1	1.199		599	2		2	1.315		466
Altres industrials	8	14.8	5	3.469	9,5	433	3	5,5	3	1.433	3,9	477
Total industrials	54	100,0	31	36.392	100,0	673	23	42,5	14	14.303	39,3	621
Menestral no tèxtil							6	11,1	5	3.710	10,1	618
Comerciant/negociant							7	12,9	6	5.120	14,0	735
Professional liberal							4	7,4	4	2.861	7,8	715
Militar/prevere							2		2	1.337		668
Hisendat							4		4	5.734		1.433
Grans propietaris i rendistes							6	11,1	6	7.071	19,4	1.178
Pagès							7		5	2.757		393
Bracer							1		1	570		570
Pagesia							8	14,8	6	3.327	9,1	415
Total prestadors no industrials							31	57,4	27	22.089	60,6	712
Total de deutoris atorgats per industrials							54		41	36.392		673

* El capital s'expressa en lliures.

Font: taula 5

TAULA 7. *Objecte dels deutoris atorgats per industrials, 1822-1836.**

Objecte del crèdit	Industrials tèxtils llaners				Altres industrials			
	Debitoris	%	Capital	%	Debitoris	%	Capital	%
Atendre urgències	9	22,5	6.360	23,9	2	14,2	1.512	15,4
Obres edificis industrials				428,5	4.592	46,4		
Compra de maquinària	3	7,5	1.786	6,7	1	7,1	900	9,1
Urgències de la fàbrica i expansió dels negocis	4	10,0	2.632	9,9	1	7,1	431	4,4
Deutes. Treballs batanar	4	10,0	2.205	8,2				
Deutes. Primeres matèries	3	7,5	891	3,3				
Deutes. Queviures					2	14,2	248	2,5
Deutes. Altres	8	20,0	5.416	20,3	1	7,1	200	2,0
Finançament substituïts pel servei militar	2	5,0	840	3,1				
Compra de casa					1	14,2	460	4,6
No consta	7	17,5	6.471	24,3	2	7,1	1.448	14,7
Totals	40	100	26.601	100	14	100	9.791	100

* El capital s'expressa en lliures

Font: taula 5

per finançar les instal·lacions draperes del seu molí del Gall.

La procedència del crèdit als industrials provenia, tal com es pot veure a la taula 6, majoritàriament de fora de la indústria, si bé alguns dels comerciants prestadors hi estaven explícitament vinculats.²⁴ Tanmateix, convé no oblidar que sobre el conjunt de 196 deutoris n'hem trobat 31 amb prestador industrial, 23 dels quals amb deutor també industrial. Però, tot i això, aquesta aportació de 23 deutoris resultava insuficient, ja que només cobria el 39,3 per cent del crèdit reconegut pels industrials en els deutoris sabadellencs. La resta de crèdit provenia de les classes rendistes (19,4), dels comerciants (14,0), de la menestralia no tèxtil (10,1), de la pagesia (9,1) i de les professions liberals (8,0).

Tal com palesa la taula 7, una part substancial dels deutoris atorgats pels fabricants de drap i els paraires reconeixien crèdits invertits en la indústria llanera: 14 deutoris —el 35 per cent sobre el total de 40— amb un capital de 7.514 lliures (28,2 per cent sobre el total de 26.601). És difícil, amb l'elevat nombre de deutoris que declaren per objecte atendre urgències o en aquells en què no consta cap objecte, establir si el crèdit industrial es limità als que ho explicitaven estrictament. Hi ha indicis clars per suposar que altres crèdits reconeguts en els deutoris tingueren també un destí industrial. Així, un deutor atorgat per satisfer un deute previ ens fa saber que la lletra de canvi original havia servit «per augment de la fàbrica de paños».²⁵ El 1828, el fabricant Francesc Moratonas atorgà un deutor important de 2.952 lliures, 2 sous i 9 diners, tot just quan havia arrendat el molí Xic «per tenir fàbrica de paños». Si hom té en compte l'embranchada d'aquest industrial en la dècada de 1820 i la relativa modèstia del seu patrimoni previ, és plau-

sible pensar que el destí del crèdit fou probablement el finançament industrial.²⁶ D'altra banda, tres deutoris atorgats —3.842 lliures— pels Aymerich, propietaris del molí del Gall, s'invertiren en instal·lacions industrials draperes: dos serviren per pagar obres «de aquell nou edifici per col·locar les màquines per la fabricació de paños» i «de aquell nou edifici per col·locar los batans y de un aposento per plantar los parols» i un tercer es destinà a pagar les inversions prèviament efectuades pels arrendataris industrials.²⁷

Si als 14 deutoris citats abans hi afegim els tres deutoris dels Aymerich, el de Moratonas i el deute previ invertit en la fabricació, els crèdits invertits en la indústria tèxtil llanera pujaren a 15.155 lliures, és a dir, el 41,6 per cent de tot el capital contret per industrials. A més, molt probablement altres deutoris, que no expressen l'objecte del deute, foren també destinats a promoure les activitats industrials. La variabilitat de la duració dels crèdits sembla estar justificada per l'objecte. Entre els deutoris atorgats per industrials el termini de retorn inferior a cinc anys significava el 44,4 per cent del total; entre 5 i 9 anys, el 22,2 per cent, i entre 10 i més anys, el 7,4 per cent. Els crèdits que s'havien de retornar a terminis, en un període global generalment inferior als cinc anys, signifiquen el 18,5 per cent.

La durada mitjana dels deutoris industrials sabadellencs era clarament superior a la dels deutoris bagencs de 1850 analitzats per Llorenç Ferrer. D'altra banda, no s'ha d'oblidar que, en inversions de capital circulant, la durada entre un i quatre anys dels deutoris és un termini adient. I també s'ha de considerar que la mitjana de capital d'aquests deutoris industrials de 1822-1836 era també molt més elevada que la dels bagencs de 1850, fet que sens dubte està relacionat amb l'actor social i amb el destí del deute contret.²⁸

²⁴ És el cas de Miarons i Dòria de Barcelona, socis de Josep Duran i companyia.

²⁵ Deutor atorgat per Josep Torras i Roca i Anna Maria Pons a Joan Arús, AHS, Ramon Mimó, *Manual 1828*, V, f. 91-92.

²⁶ AHS, Ramon Mimó, *Manual 1827*, f. 129. Un any després Moratonas era l'arrendatari dels delmes de Sabadell,

Ramon Mimó, *Manual 1828*, V, f. 221.

²⁷ AHS, Francesc Viladot, *Manual 1832*, f. 234; *Manual 1834*, F, f. 63-64 i 134.

²⁸ La mitjana de capital dels 110 deutoris bagencs era de 345 lliures contra les 673 dels 54 deutoris sabadellencs; FERRER (1987), p. 554-555.

TAULA 8. *Duració dels deutors atorgats per industrials sabadellencs (1822-1836) i dels deutors atorgats al Bages (1850).*

	Sabadell, 1822-1836		Bages, 1850	
	Nombre	Percentatge	Nombre	Percentatge
Menys d'un any	6	11,1	25	22,7
1-4 anys	18	33,3	58	52,7
5-9 anys	12	22,2	14	12,7
10-15 anys	4	7,4		
A terminis	10*	18,5	8	7,2
Altres	3**	5,5	2	1,8
No consta	1	1,8	3	3,7
	54	100,0	110	100,0

* Temps global del crèdit: 2 (-1 any), 3 (2 anys), 1 (3 anys), 1 (4 anys), 1 (5 anys), 1 (6 anys) i 1 (10 anys).

** 2 (sempre que li siguin demanades) i 1 (sis mesos després de la mort de la mare del deutor).

Fonts: taula 5 i FERRER (1987), p. 555.

Pel que fa al tipus d'interès, en prop d'un terç dels deutors analitzats s'hi establia un tres per cent, en un altre terç no hi consta el tipus d'interès i el terç restant es repartia entre els deutors estipulats graciosament i sense interès (el 27,7 per cent del total) i amb altres formes (5,5 per cent).²⁹ Si comparem l'interès d'aquests deutors sabadellencs amb els dels deutors atorgats a Salvador Vinyals entre 1823 i 1832, podrem observar que el crèdit a industrials podia tenir un tipus d'interès menor que el crèdit sol·licitat per altres grups socials i, sobretot, per altres objectius.

Aquestes diferències palesen que les relacions comunitàries, i per tant no exclusivament econòmiques, entre el prestador i cada deutor podien influir a l'hora d'establir el tipus d'interès.

Pel que fa a les garanties hipotecàries, predomina aclaparadorament en els deutors la hipoteca de tots els béns (gairebé el 80 per cent), mentre

²⁹ Resulta difícil esbrinar en els deutors que no esmenten tipus d'interès, si l'interès era o no incorporat al capital del deute que es reconeixia.

En dos dels deutors atorgats per Miquel Vilà i els seus socis al fabricant Joan Salt, s'estableix que els hi retornaran en terminis de 15 lliures setmanals, però que mentre no hagin completat el pagament, l'assortiment adquirit filarà

TAULA 9. *Tipus d'interès dels deutors atorgats per industrials de Sabadell (1822-1836) i dels atorgats a favor de Salvador Vinyals a Terrassa (1823-1832).*

Tipus d'interès	Sabadell		Terrassa	
	Nombre	Percentatge	Nombre	Percentatge
No consta	18	33,3	3	14,2
Sense interès	15	27,7	7	33,3
3	17	31,4	5	23,8
4	1	1,8	1	4,7
5			3	14,2
6			1	4,7
Altres	3	5,5	1	4,7
	54	100,0	21	100,0

Fonts: taules 3 i 5

TAULA 10. *Garanties hipotecàries en els deutors atorgats per industrials sabadellencs (1822-1836) i en els atorgats a favor de Salvador Vinyals (1823-1832).*

Garantia hipotecària	Deutors d'industrials de Sabadell	Deutors atorgats a S. Vinyals
Peces de terra	4	2
Casa	5	15
Mas		1
Ploma d'aigua		1
Molí	2	
Fruits	1	
Tots els béns	42	
No consta		2
Total	54	21

Fonts: taules 3 i 5

que la hipoteca de béns concrets és reduïda. Això contrasta amb els deutors bagencs i amb els atorgats a Salvador Vinyals a Terrassa, on la fórmula «tots els seus béns» és inexistent. Val a dir que la

exclusivament per Salt a preus acordats (AHS, F. Viladot, *Manual 1834*, V, f. 9 i *Manual 1835*, V, f. 30).

Per la seva banda Pau i Josep Peig signaren un deutor a Josep Renom, sastre, a retornar abans d'un any; si no ho complien tindria lloc automàticament la venda a carta de gràcia d'una casa (AHS, F. Viladot, *Manual 1829*, f. 412-414).

TAULA 11. *Fabricants sabadellencs deutors en deutoris, 1822-1836.*

	Ordre d'importància en fabricació, 1827	Producció en peces, 1827	Capital del deute*	Objecte del crèdit Fabricació Deutes previs	Altres
Vicenç Amat	44	20	4.750 ^{''}	1	2
Francesc Moratons	4	100 + 100	2.959 ^{''} 2 ^{''} 9 ^{''}		1
Joan Torras Fontanet	6	118	2.447 ^{''} 13 ^{''} 9 ^{''}		4
Miquel Vilà i socis ¹			1.786 ^{''} 9 ^{''}	3	
Feliu Mimó Cabanas	50	16	1.744 ^{''}		2
Josep Peig Noguera	40	27	1.525 ^{''}	1	1
Josep A./Joan Capdevila	26	45	1.486 ^{''} 11 ^{''} 5 ^{''}	2	1
Josep Torras Roca	47	18	1.155 ^{''} 10 ^{''}	2 ⁴	
Gabriel Roca Miquel			1.141 ^{''}		2
Joan Gual			992 ^{''}	1	
Domènec Giralt	28	40	805 ^{''} 3 ^{''} 4 ^{''}	1	1
Joan Cruells	61	7	800 ^{''}	1	
Francesc Duran Palanca	51	16	692 ^{''}		1
Josep Capdevila			587 ^{''} 8 ^{''} 3 ^{''}		1
Pere Llobet Turull	22	50	570 ^{''} 10 ^{''}		1
Josep Casalf ²			562 ^{''} 10 ^{''} 2 ^{''}		1
Víctor Rius	41	15 + 18	551 ^{''} 19 ^{''}	1	
Pau Folch ³	39	26	534 ^{''} 11 ^{''}	1	
Isidre Turell	8	100	363 ^{''}		1
Genís Font ³			300 ^{''}		1
Joan Pont Argemir	37	30	270 ^{''}		1
Damià i Joan Turull	27	40	250 ^{''}	1	
Sever Juncà Rifós	48	16	215 ^{''} 10 ^{''} 5 ^{''}	1	1
Josep Llobet Pont ³	23	50	118 ^{''}		1
Totals			26.607 ^{''} 19 ^{''} 11 ^{''}	15	7

* Capital en lliures, sous i diners.

Notes:

¹ Industrial filador.

² Fallida el 1828.

³ En el deutor consten com a paraïres.

⁴ Incloum un deute previ originat per motius de fabricació.

Les dues xifres de producció de Moratons i Rius indiquen draps i franel·les.

Fabricació inclou compra de maquinària, urgències de la fàbrica i deutes de treballs de batanar i de primeres matèries.

Deutes previs inclou els deutes no industrials.

Altres inclou urgències no especificades, finançament de substituïts i aquells dels quals no consta l'objecte.

Fonts: AHS, 11.1-11.5. *Indústria i comerç*, 1817-1899, interrogatori de la Junta d'Aranzels tramès per la Junta de Comerç el 10 de gener de 1828. Taula 5.

majoria dels deutors de Salvador Vinyals eren emfiteutes seus i que això explica el recurs a la casa com a garantia hipotecària. La diferència de fórmules, a l'hora de fer-hi constar la garantia hipotecària, cal explicar-la a partir dels formularis en ús, més que no a partir de l'objecte o del volum

del deute. De fet, una i altra fórmula tenien el mateix valor legal i calgué esperar que la llei hipotecària de 1861 consagrés l'especialitat del bé hipotecat.³⁰

Tanmateix, per entendre millor aquest crèdit industrial, o millor dit a industrials, val la pena

³⁰ Sobre aquesta innovació de la llei Hipotecària de 1861 vegeu ROCA SASTRE (1948), II, p. 58 i ss.

esbrinar qui eren els industrials drapers que atorgaren aquests debitoris i, més concretament, quina importància industrial tenien.

Dels vint-i-quatre deutors sabadellencs dedicats a la fabricació drapera, un era un industrial filador (Miquel Vilà), un altre era un fabricant en total davallada des de la Guerra del Francès (Casalí) i d'uns altres quatre (Josep Capdevila, Roca, Gual i Font) no ens en consta la importància. Els divuit restants els trobem a l'interrogatori de 1828, en què es reflecteix la producció de cada fabricant durant l'any 1827. Sobre un total de 61 fabricants, només tres d'aquests divuit es troben entre els vint principals fabricants, és a dir, els que produïren més de cinquanta peces. Dels quinze restants, cinc fabricaren entre 40 i 50 peces i els deu restants eren veritablement petits fabricants, ja que tots es situaven per sota de les trenta peces. No hi trobem, entre els deutors, les principals empreses integrades per fabricants molt sòlids o per companyies fabrils.

Els fabricants deutors es trobaven, doncs, preferentment en els rengles més baixos de la producció. De fet, una part dels debitoris, vinculats explícitament o no a la fabricació, foren atorgats per afrontar deutes previs o pagaments ajornats. Entre aquests fabricants hi havia, per tant, problemes de finançament que es traduïen en endeutament.

Vicenç Amat i Cardús, propietari del molí de l'Amat i fabricant de drap, atorgà un debitori de 2.000 lliures al fabricant Josep Sardà, de les quals, 1.020 serviren per a pagar els interessos d'un debitori de 4.000 lliures atorgat anys abans al fabricant terrassenc Joaquim Galí.³¹ Altres, com Joan Torras i Fontanet, un tintorer passat a fabricant i que havia protagonitzat un ascens remarcable en la fabricació, havia d'endeutar-se per pagar un dot i per «*suas urgències*».³² Feliu Mimó va atorgar, el 1831, un debitori de 744 lliures a Pere i Pau Turull «*per atendre las urgèncias de la sua casa y manutenció de ell y sa familia*».³³ El 1832, Gabriel Roca no havia aconseguit encara liquidar un deute

IL·LUSTRACIÓ 2. Salvador Vinyals i Galí (Terrassa, 1781-1843), fabricant de drap i diputat a les Corts de Cadis. (Retrat publicat a S. CARDÚS, *Historial de la guerra napoleònica a Terrassa*. Terrassa, 1962).

de 600 lliures de 1812 i, el 1834, encara en devia 541 d'un debitori de 1.440 lliures atorgat el 1826.³⁴ Domènec Giralt també atorga un debitori «*per atendre a las urgèncias de la sua casa y familia*»,³⁵ mentre que Francesc Duran havia d'afrontar un deute anterior i «*las urgèncias de la sua casa*».³⁶

Altres debitoris tenien per objecte el pagament ajornat de treballs de batanar –Josep Anton i Joan Capdevila, Domènec Giralt, Pau Folch...– o de primeres matèries –Víctor Rius, Sever Juncà.³⁷

³¹ AHS, Ramon Mimó, *Manual 1828*, V, f. 261-262.

³² AHS, Francesc Viladot, *Manual 1832*, f. 133; *Manual 1835*, V, f. 80; *Manual 1836*, F, f. 28.

³³ AHS, Francesc Viladot, *Manual 1831*, f. 247-248.

³⁴ AHS, Francesc Viladot, *Manual 1832*, f. 11-12 i

Manual 1834, V, f. 12.

³⁵ AHS, Francesc Viladot, *Manual 1835*, V, f. 27-28.

³⁶ AHS, Francesc Viladot, *Manual 1832*, f. 113-114.

³⁷ AHS, Ramon Mimó, *Manual 1824*, f. 80 i *Manual 1831*, V, f. 145-146 i 178; F. Viladot, *Manual 1830*, f. 39.

En canvi, altres deutoris estaven vinculats a l'expansió de la fabricació: Miquel Vilà i socis per tal de pagar la maquinària de l'assortiment, Josep Torras i Roca per «*augment de la sua fàbrica*», Joan Gual «*per augmentar la fabricació de paños*» i Josep Peig «*per atender a las urgèncias y aumen de la sua fàbrica*».³⁸

D'altra banda, s'ha de remarcar l'absència dels principals fabricants sabadellencs en aquesta forma de recurs al crèdit. Això palesa un nivell elevat d'autofinançament, ja fos perquè disposaven de prou recursos –gràcies al propi patrimoni o a les aportacions dels socis– o perquè el funcionament de les empreses no plantejava problemes de liquidesa en el capital circulant. De fet, com els principals fabricants terrassencs, però sempre més modestament, els fabricants sabadellencs més rellevants eren prestadors. Així, en el període 1822-1836, foren atorgats set deutoris a Joan Salt i Busquets per 4.263 lliures 8 sous i 2 diners, tres a Josep Sardà i Pujol per 2.576 lliures 13 sous i 9 diners, dos a Josep Duran i Sors per 2.105 lliures 17 sous i 111 diners (dos més ho foren als seus socis barcelonins Miarons i Dòria per 2.788 lliures i 11 sous) i dos a Pau Turull i Font per 1.256 lliures.³⁹ Segons la fabricació, el 1827, aquests fabricants ocupaven respectivament els llocs 7, 5, 3 i 2.

LES COMPRA-VENDES: EL DARRER RECURS CREDITICI

Si analitzem el volum de capital obtingut pels fabricants sabadellencs amb les tres formes de crèdit documentades notarialment, a banda dels censals, durant el quinquenni 1828-1832, observarem que el 60 per cent s'escripturà en deutoris.

Les vendes a carta de gràcia⁴⁰ foren escassament usades en aquest quinquenni de remarcable activitat creditícia. En tres ocasions ho foren amb

TAULA 12. *Crèdit dels fabricants drapers de Sabadell en escriptures públiques, 1828-1832.*

	Nombre	Capital*	% del capital
Vendes a c. de gràcia	5	4.109	16,81
Vendes	17	5.588	22,87
Deutoris	23	14.736	60,31
Capital total (lliures)		24.433	100,00

* capital en lliures
Fonts: taules 6 i 14.

TAULA 13. *Objecte de les vendes dels fabricants sabadellencs, 1828-1832.*

Objecte	Nombre	Capital*	% sobre el capital total
Atendre urgències	7	1.729" 5"	30,9
Expedició negocis	1	62" 5" 4"	1,1
Pagar deutes previs	7	3.491" 13" 11"	62,4
Repartir herència	1	260"	4,6
A sol·licitud del comprador	1	45"	0,8
Totals	17	5.588" 4" 3"	100,0

* capital en lliures, sous i diners.
Font: taula 4

l'objecte d'atendre urgències i en dos casos per satisfer deutoris anteriors. Les vendes a perpetuïtat (d'ara endavant compra-vendes) constituïen un recurs *in extremis*, ja que hom hi recorria fonamentalment per pagar deutes contrets prèviament. El pagament de deutes previs representava el 61,3 per cent del capital obtingut en les compra-vendes, mentre que aquest objecte només representava el 31,8 per cent del capital escripturat en els deutoris. D'altra banda, hom recorria rarament a les vendes per tal d'obtenir recursos per a l'expedició

³⁸ AHS, Francesc Viladot, *Manual 1829*, f. 84-85 i 122; *Manual 1834*, V, f. 9 i 168-169; *Manual 1835*, V, f. 30 i *Manual 1836*, F, f. 58.

³⁹ Joan Salt: AHS, F. Viladot, *Manual 1829*, f. 24 i 325-326; *Manual 1831*, f. 59; *Manual 1833*, f. 64-65; *Manual 1834*, V, f. 9; *Manual 1835*, V, f. 30; *Manual 1836*, F, f. 58.

Jospe Sardà: AHS, R. Mimó, *Manual 1828*, V, f. 261-262 i *Manual 1831*, V, f. 145-146 i 178.

Jospe Duran: AHS, F. Viladot, *Manual 1830*, f. 135 i

234.

Miarons i Dòria: AHS, F. Viladot, *Manual 1834*, F, f. 63-64 i 134. Un altre de 2.486 duros fou escripturat davant el notari barceloní Josep Dardé, el 30-V-1836. Pau i Pere Turull: AHS, F. Viladot, *Manual 1831*, f. 247-248 i *Manual 1833*, V, f. 59.

⁴⁰ En la compra-venda a carta de gràcia el venedor es reservava el dret de redimir. Per tant, dins un termini fixat o no, podia recuperar el bé venut per la quantitat estipulada en el contracte de compra-venda.

dels negocis o per adquirir maquinària. La taula 13 resulta en aquest sentit força expressiva.

La taula 13 també reflecteix que la mitjana de capital de compra-vendes per satisfer deutes era molt més elevada que la del capital destinat a atendre urgències. Es tractava de deutes d'herència, de deutes per primeres matèries, de deutes de treballs de batanar, que ja no podien ésser pagats d'altra manera. Els béns venuts eren fonamentalment peces de terra i cases, però hom també podia vendre vinyes posseïdes a rabassa, petits solars urbans o censos i drets. Tanmateix, els majors recursos s'obtenien de la venda de les propietats urbanes i agràries en sentit estRICTE.

L'anàlisi de la mostra de la taula 14 permet detectar un fet significatiu. A Sabadell hi havia una franja de fabricants que no solament recorrien al crèdit mitjançant la fórmula dels deutoris per tal de finançar-se sinó que en gran manera estaven, tal com evidencia el recurs a les altres formes de crèdit, atrapats en l'endeutament. Així, dels catorze fabricants sabadellencs que protagonitzaren les disset vendes i les cinc vendes a carta de gràcia,

TAULA 14. *Béns venuts pels fabricants sabadellencs en les compra-vendes a carta de Gràcia i en les compra-vendes, 1828-1832.*

Bé	Compra-vendes		Compra-vendes a carta de gràcia	
	Nombre	Capital*	Nombre	Capital*
Vinya a rabassa	2	410" 10"		
Terra	6	2.381" 13" 4"	1	600"
Solar	3	356" 4"		
Casa	3	1.995"	4	3.509"
Absolució de cens	2	400"		
Dret de recuperar	1	45"		
	17	5.588" 3" 8"	5	4.109"

* Capital en lliures, sous i diners.
Font: taula 4

vuit atorgaren també deutoris en el mateix quinquenni.

La individualització d'alguns casos ens permetrà d'entendre millor el significat de les dades globals. Així, el fabricant més endeutat, Josep Torras i Roca, atorgà, el 1828, un deutoris de 840 lliures al procurador Joan Arús, el qual li prestà

TAULA 15. *Fabricants sabadellencs venedors i deutors, 1828-1832.**

	Lloc ocupat en la fabricació el 1827	Formes de crèdit					
		Vendes		Vendes a c.d.g.		Deutoris	
		N	Capital	N	Capital	N	Capital
Josep Torras Roca	47	3	791" 13" 4"	1	909"	2	1.155" 10"
Pau i Josep Peig	40	1	93" 15"	1	700"	2	1.525"
Josep i Joan Capdevila	26	2	325"	1	1.500"	2	391" 10" 5"
Gabriel Roca		1	800"			1	600"
Sever Juncà	49	2	1.050"			2	215" 10" 5"
Pere Llobet Turull	22	1	600"			1	570"
Francesc Duran	51	1	200"	1	600"	1	300"
Víctor Rius	41	1	260"			1	351" 19" 2"
Joan Turull Casalf**		1	945"				
Quirze Casablanca				1	400"		
Josep Casalf**		1	175"				
Bonaventura Busquets	45	1	150" 10"				
Josep Brujas	43	1	135"				
Joan Turull Torras**	27	1	62" 5" 4"				
Totals		17	5.588" 3" 8"	5	4.109"	12	5.109" 10"

* Valors en lliures, sous i diners.

** Atorguen deutoris en altres anys del període 1822-1836.

Fonts: taules 4 i 5.

també 69 lliures que no foren escripturades. Un any després, quan expirava el debitori, Torras hagué de vendre a carta de gràcia una casa de dos cossos al pagès Fèlix Valls Mimó per 909 lliures. L'abril de 1829, el mateix Torras atorgà un debitori de 315 lliures i 10 sous a Isidre Baqués, fabricant paperer de Ripollet, que li prestà també sis lliures més. Tot i que el debitori estipulava el retorn en dos anys amb un interès del tres per cent, la situació de Torras devia ésser tan compromesa que tres mesos després decidí de vendre a perpetuïtat a Baqués una vinya de dues quarteres per l'import del deute. En el mateix mes de juliol, Torras vengué, també a perpetuïtat, una altra vinya de dues quarteres i onze quartans al bataner castellarenc Joan Casamada i Daví per tal de pagar-li 390 lliures 7 sous i 9 diners de treballs de batanar.⁴¹

Un altre dels casos més rellevants és el de Josep Antoni i Joan Capdevila que ampliaren significativament les seves inversions industrials, el 1831.⁴² A conseqüència d'això s'endeutaren considerablement. El mateix any vengueren un cens al fabricant Josep Sardà per pagar-li deutes de batanar per 225 lliures i el mateix any també li atorgaren un debitori de 311 lliures, 10 sous i 5 diners per idèntic motiu. A més, efectuaren una venda perpètua per 100 lliures per atendre urgències, però el fet més rellevant és que davant l'amenaça d'execució d'un deute, segons debitori atorgat el 1830, hagueren de vendre a carta de gràcia al creditor –un pagès de Mollet– cinc cases i altres tres en construcció per 1.500 lliures. Quan morí Joan Capdevila, el 1832, el dret sobre aquestes cases ja estava en mans d'un canonge de Barcelona.⁴³

Un altre exemple de dificultats financeres, aquesta vegada relacionades amb el pagament de les llanes, ens l'ofereix Sever Juncà i Rifós. El 1828 ven perpètuament una casa al fabricant Jaume Manent per 450 lliures per atendre urgències. El 1829 atorga debitori per 125 lliures 10 sous i 5 diners al pare Esteve Casas per deutes previs,

aparentment de llanes comprades. A l'inici de 1830 encara deu llanes comprades el 1825, segons que es desprèn d'un debitori de 90 lliures atorgat a Antoni Saforcada de Barcelona, i en els mateixos dies ven perpètuament una altra casa a Jaume Manent per 600 lliures per poder pagar diversos deutes de llanes.⁴⁴

TAULA 16. Fabricants sabadellencs compradors en compra-ventes, 1828-1832.

	Lloc ocupat el 1827 en la fabricació	Compres	
		Nombre	Capital*
Pau i Pere Turull	2	5	2.690"
Tomàs Torras Fatjó	21	2	1.250"
Jaume Manent	20	2	1.050"
Josep Sayol Argemir	15	5	1.021" 12" 10"
Jaume i Josep Formosa	9	2	873" 6" 8"
Josep Sardà	3	2	725"
Joan Turull i Torras	27	1	600"
Josep Llobet Soler	23	1	550"
Joan Salt Busquets	5	1	300"
Joan Turull Sallent**		1	300"
Joan Gumbert	25	1	276"
Josep Cirera	12	2	235"
Josep Crespi		1	200"
Joan Folch	39	1	150"
Joan B. Corominas	10	1	90"
Vicenç Amat	44	1	45"
Josep Llonch	60	1	42" 13" 4"
Totals		30	10.398" 12" 10"

* Lliures, sous i diners.

** Integrat a l'empresa Pau Turull i fill.

Fonts: AHS, 11.1-11.5, *Indústria i comerç*, 1817-1899, interrogatori de la Junta d'Aranzels... i taula 4.

Lògicament tampoc no trobem, entre els fabricants venedors i endeutats, els principals fabricants sabadellencs. De fet, l'únic fabricant rellevant que hem trobat en demanda de crèdit local, Antoni Casanovas i Bosch, utilitza una fórmula ben singular, ja que aconseguí crèdit sense interès amb la contrapartida de contractar els cre-

⁴¹ AHS, Ramon Mimó, *Manual 1828*, V, f. 91-92; F. Viladot, *Manual 1829*, f. 84-85, 146-148, 161-162, 217-219 i 220-222.

⁴² BENAUL (1991), apartat 16.2.2.

⁴³ AHS, Ramon Mimó, *Manual 1831*, V, f. 94-95 i

145-146; F. Viladot, *Manual 1831*, f. 10-11 i 20; *Manual 1832*, f. 166-167 i 189-190.

⁴⁴ AHS, Ramon Mimó, *Manual 1828*, V, f. 25-27; Francesc Viladot, *Manual 1829*, f. 206-207; Ramon Mimó, *Manual 1830*, V, f. 19-20.

En nom de Deu. Sia notori: Que Joseph
 Torras y Roca fabricant de panis vehi de la present vila de Sabadell
 del Corregimient de Matari; espontaneamente confessa deurer y
 voler pagar a Ysidro Baqués y Sardà fabricant de paper
 veti del Poble de Ripollet del mateix Corregimient, ausent y lo No-
 tari infrà per ell present, la quantitat de trescentas quinze
 lliuras deurous moneda catalana, que li ha prestat per asen-
 der a las suas urgencias y aumenç de la sua fabrica. Lo modo
 de la entrega de ditas trescentas quinze lliuras deurous, es que
 confessa lo atorgant haberlas rebudas del mateix Ysidro Baqués
 en diners comptans y metaliçs, realment y de fet a sas voluntats,
 y renuncia a la excepcio de la cosa no ser apis, a la del diner no
 comptat y a qual sevol altra dret y lley de son favor, promet res-
 tituir y tornar al dit Ysidro Baqués las referidas trescentas
 quinze lliuras deurous ab moneda de or u plata, ab exclusio de
 vales reals y tota especie de paper amonedat, dins lo termini de
 dos anys del dia present en asent contadors. Y amet promet
 lo atorgant que satisfarà y pagará annualment al mateix Ysi-
 dro Baqués lo interci legal del tres percent correspondent a la so-
 bredita capitalitat fins que esta li sera retornada. For lo que
 promet atendre y cumplir senditacio ni esum alguns ab
 lo acostumar salari de procurador, restitucio y emenda de dan
 y gastos. Y per ma per seguritat de ditas cosas obligay especial-
 ment hipoteca tota aquella pessa de terra de vinya plantada
 de tinguda set quarteras y misja de formens de sembradura
 facho mes o menos, que per son futor y llegal titoli sey por-
 see en la Parro y terme de esta vila, de pertinencias del

DOCUMENT 1. Fragment de debitori atorgat per Josep Torras i Roca, fabricant de drap de Sabadell, a Isidre Baqués i Sardà, fabricant de paper de Ripollet. (AHS, 2. Arxiu de Protocols, Francesc Viladot, 1829, E-400, f. 84 v. Fotografia: Andreu Masagué).

ditors com a tècnics i directius de l'empresa i garantir-los una futura participació en el capital.⁴⁵

De tota manera, si analitzem els fabricants compradors de compra-vendes durant 1828-1832, n'hi trobem alguns dels principals, però també alguns dels rengles mitjans més reeixits en l'activitat industrial. Tanmateix, el valor global de les compres dels fabricants sabadellencs en aquest quinquenni fou modest, tot i que gairebé doblava el de les vendes efectuades pel mateix grup social: 10.398 lliures 12 sous i 6 diners. A més, solament en una de les 54 vendes a carta de gràcia hi hagué un fabricant comprador.⁴⁶ D'altra banda, entre els compradors també hi ha absències remarcables. Tot plegat palesa que els recursos propis s'abocaven en aquesta fase a la inversió industrial, si bé paral·lelament s'acreixia un patrimoni immoble que consolidava els fabricants com a propietaris i que constituïa una reserva davant les incerteses del cicle econòmic. De tota manera, la radiografia de la taula 16, en la qual els petits fabricants són absents, si exceptuem les compres més insignificants, es contraposa clarament a la de la taula 15.

EL CRÈDIT DELS FABRICANTS: FINANÇAMENT I ENDEUTAMENT

El volum del crèdit dels fabricants documentat notarialment a Sabadell, tant pel que fa als deutoris entre 1822 i 1836, com al conjunt de formes (deutoris, compra-vendes a carta de gràcia i compra-vendes) durant el quinquenni 1828-1832, és relativament modest si hom té en compte l'expansió inversora d'aquesta fase d'arrencada. Cal pensar només que el capital total dels deutoris locals atorgats pels fabricants drapers de Sabadell entre 1822 i 1836 no anà gaire més enllà del valor

de les obres del nou molí de Rubí de l'empresa terrassenca Oller germans i companyia.⁴⁷ Tot plegat assenyala que, d'una banda, hi havia un flux significatiu de crèdit que no fou escripturat —indirecte, aportat pels socis en les companyies fabrils...— i, de l'altra, que hi havia possibilitats —gràcies a la disseminació de costos, a les inversions indirectes...—, però també esforços individuals, per tal d'assolir l'autofinançament. Naturalment, resta per esbrinar la importància que podia tenir el crèdit escripturat en altres llocs, fonamentalment a Barcelona.⁴⁸ Finalment, no s'ha de perdre de vista que l'animació inversora d'aquesta etapa està lluny encara d'eufories posteriors.⁴⁹

La demanda existent de crèdit s'orientà fonamentalment cap a les formes de crèdit més àgils i segures, i així cal interpretar el desenvolupament dels deutoris com a fórmula preferent. El recurs al crèdit fou protagonitzat per determinats fabricants en expansió, per alguns importants fabricants en davallada i, sobretot, pels rengles més humils de la fabricació, sempre atrafegats pels límits dels escassos recursos propis. És precisament entre els petits fabricants on hom detecta un recurs més persistent al crèdit i també on hom constata —una prova més de la inestabilitat de la petita producció— que alguns d'ells s'hi entrapen. Les necessitats dels que s'iniciaven en la fabricació podien ésser molt diferents. Entre Joan Turull i Sallent —amb una llegítima de 8.000 lliures, una casa, un casal, dues quarteres de terra, mig assortiment de carda i filatura, mobles i joies— i els fadrísters del pagès Antoni Llonch i Gambús, els germans Rafael, Francesc i Feliu Llonch i Matas, que reberen respectivament 50 lliures com a part de la llegítima, hi havia una distància més que ostensible.⁵⁰

⁴⁵ BENAUL (1991), nota 46 del capítol 18.

⁴⁶ AHS, Ramon Mimó, *Manual 1828*, V, f. 129. Feliu Cirera i Folch compra 2 quarteres i 3 quartans als sastres Feliu Torras Peig i Joan Torras i Roca per 500 lliures.

⁴⁷ Els 40 deutoris atorgats per 21 fabricants i 3 paraires representaren 26.601 lliures; vegeu la taula 6. El valor de les obres del molí d'Oller germans i companyia fou de 23.350 lliures; BENAUL (1991), p. 596.

⁴⁸ El crèdit extralocal, especialment barceloní, era particularment rellevant en empreses importants, com hem vist en el cas d'Oller germans i companyia. El fabricant sabade-

llenc Joan Salt i Busquets, el qual fou un remarcable creditor en aquests anys, més endavant atorgà deutoris per un total de 56.972 rals amb un diplomàtic espanyol, segurament relacionats amb les obres del vapor; AHS, Pere de Arregui, *Manual 1838*, f. 13-14 i *Manual 1841*, f. 1-3.

⁴⁹ En el quinquenni 1856-1860, els fabricants llaners sabadellencs atorgaren 53 deutoris enfront dels 23 de 1828-1832; la mitjana d'aquells deutoris fou de 9.680 pessetes enfront de les 1.680 dels de 1828-1832; BENAUL (1991), p. 1.012.

⁵⁰ AHS, Ramon Mimó, *Manual 1829*, f. 148 i Joan Mimó i Turull, *Manual 1820*, 12-I-1820.

Pel que fa a l'oferta de crèdit escriturat públicament a l'àmbit local cal fer tres consideracions. Primera, l'oferta de crèdit és bàsicament local. Els creditors dels 40 deutors atorgats pels fabricants drapers sabadellencs es distribuïen així: 24 de Sabadell, 9 de pobles de la rodalia immediata, 5 del Barcelonès i 2 d'altres indrets. El mateix es pot dir dels compradors de les compra-ventes i de les compra-ventes a carta de gràcia: 16 de Sabadell, 5 dels pobles de la rodalia i 1 del Vallès Oriental. Segona, no hi ha un grup social preferentment creditor, si bé una part significativa del crèdit provenia de la mateixa indústria tal com ha quedat palesat a la taula 6. Més concretament, els creditors dels 40 deutors atorgats pels fabricants drapers sabadellencs es distribuïen així: 10 fabricants de drap, 7 d'ofici de la draperia (4 paraires i 3 bataners), 5 pagesos, 4 comerciants, 4 menestrals no tèxtils, 3 hisendats, 3 professions liberals, 2 fabricants de paper, 1 fabricant d'indianes i 1 prevere. Tercera, tot i això, el volum del capital invertit en deutors i en compres pels fabricants sabadellencs revela, en una vila on aquesta classe partia de nivells de propietat força modestos, un cert captament i una concentració dels recursos en la inversió industrial. La consolidació d'un patrimoni immoble s'aconseguia gradualment i, en tot cas, les inversions de crèdits i en immobles eren molt lluny de les d'alguns dels seus homònims terrassencs.⁵¹

Finalment, en una estructura industrial caracteritzada pel paper rellevant dels mitjans i els petits fabricants, la petita propietat immoble tenia un joc decisiu en l'accés al crèdit. En aquest sentit, l'adquisició de cases i de terres tenia fonamentalment un sentit estratègic, en termes familiars, però també industrials, ja que la disponibilitat d'aquestes reserves podia garantir futures inversions industrials. En aquest sentit resulta il·lustratiu el cas del fabricant terrassenc Josep Armengol que, el 1832,

comprà una vinya a rabassa de dues quarteres al fabricant Miquel Vinyals per, tot seguit, hipotecar-la a causa d'un préstec, reconegut en deutor atorgat al mateix venedor, amb l'objecte de destinar els diners «a las urgencias de la sua casa fàbrica».⁵² Des d'aquesta perspectiva, el Vallès no fou gaire diferent d'altres zones industrials llaneres, marcades pel protagonisme de la petita i la mitjana empresa, on la petita propietat esdevingué una peça fonamental del sistema creditici de l'arrencada industrial.⁵³

BIBLIOGRAFIA

Josep Maria BENAUL BERENGUER (1991), *La indústria tèxtil llanera a Catalunya, 1750-1870. El procés d'industrialització al districte industrial de Sabadell-Terrassa*, Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres.

Llorenç FERRER ALÒS (1987), *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Pat HUDSON (1986), *The Genesis of Industrial Capital. A Study of the West Riding Wool Textile Industry*. Cambridge, Cambridge University Press.

Franco RAMELLA (1983), *Terra e telai. Sistema di parentela e manifattura nel Biellese dell'ottocento*. Torí, Einaudi.

Ramon Maria ROCA SASTRE (1948), *Derecho Hipotecario*. Barcelona, Bosch.

Àngels SOLÀ PARERA (1991), «Sobre fàbriques, fabricants i socis. Puntualitzacions a partir del cas de la industrialització de Rubí». *Arraona*, 9, tardor, p. 51-65.

⁵¹ Vegeu BENAUL (1991), apartat 18.1. El 1822 el fabricant terrassenc adquirí el mas Granollachs de Santa Perpètua de Mogoda per 16.500 lliures i entre 1822 i 1824 hi esmerçà 11.000 lliures més en obres (AHT, Francesc Xavier Hugué, *Manual 1822*, f. 40-43 i 62-66 i *Manual 1824*, f. 163-165). Entre 1823 i 1825, Joan B. Galí comprà cases i terres per 7.846 lliures (AHT, Francesc X. Hugué, *Manual 1823*, f. 115-117. F. Soler i Ler, *Vigessimum secun-*

dum Manuale, f. 145-146; *Vigessimum tertium Manuale*, f. 118-121. F. X. Hugué, *Manual 1824*, f. 295-297, 298-299. *Manual 1825*, f. 81-84).

⁵² AHT, Francesc Soler i Ler, *Trigessimum primum manuale*, f. 312-314.

⁵³ RAMELLA (1983), p. 106-107. Hudson (1986), p. 96-104.